

„ЗА ПОЕТИКАТА НА БАГРЯНА“ от ДОРА КОЛЕВА. С., БП, 1983, 153 с.

Макар и отдавна да е навлязло в езика на науката, понятието поетика продължава да привлича вниманието на теоретичите, които настоячиво разискват неговата същност, граници и функция в литературоведската практика. Фактите свидетелствуват за разнообразно приложение на това понятие: от назоваване на теоретическа дисциплина до учение за литературно-художественото произведение¹.

Очевидно е, че в литературознанието изходните възгледи за поетиката не могат да не се отразят и върху методологията и методиката на изследванията. Но ако все пак по-широкият обем на понятието насочва към приложна теория на литературата², то значително по-сложно е положението, когато се пристъпи към поетиката на художественото произведение.

Затрудненията са не по-малко и поради факта, че изследвания на поетиката има и в западното литературознание. Представителите на немарксистката литературна теория — особено в последните няколко десетилетия — засилиха интереса си към поетиката на отделното произведение. Разбира се, неслучайно се появиха литературоведи, утвърждаващи неговата преимуществена функция в литературноисторическия процес. Тези теоретически постановки на западните изследователи се основават на методологически принципи, които имат една цел: да се обезсилят марксисткият възглед за изкуството, като по този начин се отстранят редица важни понятия и категории, осмислящи динамиката на социалистическата литература. Естествено не може да се отрече значението на литературно-художественото произведение в литературноисторическия процес, но неговата оценка винаги трябва да се свързва с каузалния характер на художествените явления. За съжаление изследванията върху поетиката, осъществени от западните литературоведи,

са предимно в областта на иманентния анализ³.

Литературоведите от социалистическите страни въпреки научната традиция в областта на поетиката изграждат своите постановки, като очертават нейния предмет в съответствие със задачите на нашата съвременност. Така днес все повече се утвърждава възгледът, че поетиката — раздел на литературната теория — трябва да се обособи като учение за литературно-художественото произведение. Тази позиция, изразена от съветския учен Г. Поспелов, е оформена и в приемлива теоретическа система за интерпретация на художественото произведение⁴. Гледншето на известния теоретик е перспективно не само със своята методологическа яснота, но и с практическата приложимост при изследване на художествените явления. Поетиката, насочваща ни към художествената система на произведението, е отрицание на формалистичните модификации, които са присъщи на авангардните западни литературоведски теории. Оказва се, че понятие с такъв широк обхват като поетиката в литературознанието може да получи определен научен смисъл, а следователно и да изяви подчертаната си действеност в изследванията на литературоведите-марксиста⁵.

³ Вж. W. K a y s e r. Das sprachliche Kunstwerk. 17. Auflage, Francke Verlag Bern und München, 1976, S. 387; E m i l S t e i g e r. Die Kunst der Interpretation. München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 4. Auflage, 1977, S. 7—28, — Grundbegriffe der Poetik, 3. Auflage, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1975, S. 7; H e r b e r t L e h n e r t. Struktur und Sprachmagie, Stuttgart, W. Kohlhammer Verlag, 1966, S. 7—10; Einführung in die neuere deutsche Literaturwissenschaft. Ein Arbeitsbuch von D. Gutzen, N. Oellers, J. H. Petersen, 3. veränderte und erweiterte Auflage, Erich Schmidt Verlag, 1979, S. 109; Literaturwissenschaft. Grundkurs 2. Herausgegeben von H. Brackert und J. Stückrath, Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, 1981, S. 388.

⁴ Вж. Г. Н. Поспелов. Вопросы методологии и поэтики. М., 1983.

⁵ Вж. Grundbegriffe der Literaturanalyse. Herausgegeben von K. Kasper und D. Wuckel, VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1982.

¹ Вж. М. Б. Храпченко. Художественное творчество, действительность, человек. Изд. третье. М., 1982, с. 402.

² Вж. И. К. Горский. Об исторической поэтике и сравнительном литературоведении. — Русская литература, 1983, №3, с. 95.

Ето защо Д. Колева е била несъмнено затруднена, когато е избирала метода на своето изследване, тъй като у нас не са разпространени този тип проучвания върху поезията на един автор. Разбира се, през последните години в нашето литературознание също е налице определен стремеж да се осмислят и въпросите на поезиката. Това е оправдано, като се знае, че представителите на литературознанието от другите социалистически страни са значително напреднали в тази теоретическа област. Колкото и маловажни да изглеждат тези факти, нужно е те да се имат предвид при оценката на качествата, които притежава разглежданият труд.

В изследването си Д. Колева следва принципите на описателната поезика, така както я разглежда акад. Емил Георгиев⁶. Като анализира поетическите структури и техния системен характер в творчеството на Багряна, авторката е успяла да се предпази от слабостите, допускани от формалистите при анализа на поезиката. За Д. Колева наблюдениата върху поетическата система на произведението не се изчерпват само с мерената реч и с художествеността — те са едно звено от интерпретационния процес, за да се навлезе в естетическите страни на творчеството, въздействащо ни с духовното приобщаване към значими явления на действителността.

Когато посочва задачите на своето изследване, Д. Колева не крие желанието си да анализира лириката на Багряна като изкуство, което непрекъснато се обогатява от здравата връзка с живота. Да се търсят и откриват безелите на творческата неповторимост — това за авторката е пътят, който води към поетическия свят на Багряна. Този подход на изследване налага и възприетата от Д. Колева композиция, позволяваща ѝ да оформи както приемлива характеристика на Багрянината поезика, така също и да разкрие възлови моменти от нейното творческо развитие.

Навярно не е без значение фактът, че читателите привикнаха да приемат за естествено творческото дълголетие на поетесата Елисавета Багряна. Свидетелка на множество повратни събития от историческата съдба на своя народ, тя и днес не престава да се вълнува от тайните на живота, все още е със свежа сетива за неговата красота, а чувствата ѝ са неподправени и обогатени от зрелостта на безспорна поетическа индивидуалност.

Може би трябва да се замислим над споделеното от известния наш поет Мл. Исаев в разговор за приемствеността в художествената литература. Той е убеден, че едно от задълженията на литературната наука е да изследва художественото своеобразие на талантливите поети, създали най-зрелите си

творби след 30—40-годишна възраст, наред с авторите, надхвърлили 70—80 години. Очевидно тук има определена закономерност не толкова в цифровия израз на възрастта — тя никога не е била надежден критерий за художествена значимост на творчеството, — а в духа на поетическите поколения, формирали своите естетически възгледи за същността и предназначението на изкуството в живота на човека.

Безспорно значимото присъствие на Багряна в съвременната българска литература може да се обясни, ако се има предвид и оформянето ѝ като творец. Затова Д. Колева определя още в началото на своя труд мястото на поетесата в художествените търсения на 20-те години, очертавайки нейната връзка с литературната традиция.

Общуването на поетесата с руските, а така също и с другите световни творци Д. Колева внимателно оценява, за да заключи, че няма пряко въздействие от тяхна страна върху поезиката ѝ. Това позволява на изследователката да предложи своето виждане на темата „Багряна — Ахматова“, като посочва допълнителни съображения, взети от лични беседи. Всъщност този начин да се допълват наблюденията със съждения от разговори с поетесата не нарушава жанровия облик на изследването, а подпомагайки научните дирения на авторката, придава убедителност на нейните постановки.

Несъмнено изследователката е чувствувала необходимостта да разграничи Багряниното творчество от лириката на други поети — Дебелянов и Яворов. Тук различията са проследени както върху естетическа основа, така и чрез своеобразието на поетическата форма: звуковите и ритмично-интонационни характеристики на стиховете, функцията на римите за цялостното мелодично изграждане на произведениата. Действително за Багряна поетът Яворов е не толкова художествена тема, колкото творческо изстраждане на вълнуващи образи, които насищат изключително богатата поезия с неуловими преходи и драматични пориви. Тук Д. Колева умело навлиза в изследователския въпрос за влиянието на Яворов върху Багряна. Всъщност това творческо школуване може да се разгърне в предмет на самостоятелно проучване не само на нейното творчество, но и да се потърси у редица големи наши творци. С анализа на произведениата и чрез изказванията на Багряна за автора на „Арменци“ Д. Колева очертава по-широко разбирание за влиянията върху поетесата като непрекъснато желание за художествено съвръшенство.

Но Багряна е търсещ творец и в ритмично-интонационната област, и в работата над словото във „Вечната и святата“. Безспорно наблюденията на Д. Колева над изобразителните възможности на поетическата реч у Багряна разкриват богатата изразителност и действеност на отделната

⁶ Вж. Емил Георгиев. Към по-нататъшно развитие на литературознанието. — Сравнително литературознание, г. I, 1982, кн. 1, с. 10.

дума. Откривайки диалектиката на художественото слово, поетесата се приобщава към стремежа на останалите творци — Далчев, Фуриаджиев и Панталеев — да се постигне поетически език, съзвучен с промените на заобикалящия свят.

В изследването на Д. Колева намира определено място и връзката на Багряниното творчество с фолклора. Съотношението между народнопесенна ритмика и интонация се обвързва сполучливо с оригиналния подход на поетесата към художествените теми на произведенията. Затова и изводът на авторката: народнопесенните елементи си взаимодествуват с поетическите средства на личната поезия, не може да не бъде приет от нас. Оценката на фолклорната и личната поетика е предпоставка да се открие новаторството на Багряна, което е видно не толкова в изначалните отделни похвати, колкото в единството на тяхното взаимодействие.

Неслучайно изследователката се спира на обхванването на Багряна с чужди поетически светове. Съпоставката със сръбскохърватския поет Р. Драйнац е отправна точка към онези характеристики, на които се основава своеобразието на естетическото в Багрянината лирика. Отново мотивът за скитнищата излиза на преден план, но това е по-скоро желание за среща с необятното, за опознаване на необикновени човешки съдби. Няма основание, разбира се, да приемем, че Р. Драйнац е повлиял цялостно за оформяне на стиловата изразителност на Багрянините произведения. Обикновено взаимодействието на художествените системи при поетически личности откриваме както в общността на естетическите принципи, така и в търсенията по посока на нови изобразителни възможности за словото. Затова Д. Колева е навярно позиция, когато разграничава автора на „Бандит или поет“ и постигнатото от нашата поетеса.

Отличителното за Багряна е, че с всяка нова стихосбирка обогатява и с изобразителни принципи, и тематично своето творчество, като оформя неповторима душевност на лирически субект, възплавяващ духовните ламтежи на времето. Ето защо не можем да не се съгласим с Д. Колева, че ако „Вечната и святата“ е изява на нов поетически глас, то „Звездата на моряка“ и „Сърце човешко“ са книги, открояващи още по-убедително една творческа индивидуалност. Изследователката свързва тези две стихосбирки с определени насоки към тематично и стилово разнообразие. Оценяват се и особеностите на лиризма, с който се отличава Багряниният поетически свят. Тя намира нови изразителни интонации, обогатява възгледите си за живота, защото обществените условия на 30-те години са тласък както към размисъл, така и към творческо горене. При Багряна обаче социалният анализ не е така пряк — преобразуван е в подчертана тревога за човека и непостижните духовни висоти.

Изследователката открива най-силно изразено изповедното начало в цикъла „Сезони“, където преобладава символно-метафоричното внушение. А в диптиха „Големият ширх“ Д. Колева анализира появата на гротескния и пародирането, така необходими, когато се решава съдбата на човечеството. Потвърждавайки гражданската си позиция, Багряна винаги се стреми към поетически теми, приобщаващи я към родината и хората с техните мъки и радости.

На няколко места в работата си изследователката засяга и важни страни от жанровата природа на лирическите произведения, създадени през различни отрязъци от време. Някои интересни жанрови явления обаче са само установени, без да е потърсена по-разгърнат изследователска форма. Това се отнася до използването на сонета, цикличността на произведенията, елегичността и фолклорнопесенното начало. Предимство е дадено повече на наблюденията над ритмичните особености на стиха, метрика, интонация, мелодика, римуване и поетическо благозвучие.

В цикъла „Бретан“, с изключение на „Моята песен“, произведенията притежават архитектурната на сонета. Наистина авторката на монографията отбелязва по-свободното боравене с римите, но това не е достатъчно, за да бъде изяснена спецификата на тази форма. Наличието на сонета изисква по-задълбочено да се вникне в жанровите му особености, макар и да са традиционни познати. Тук не може да не възникне също и въпросът: защо Багряна се насочва към форма, която поставя все пак определени изисквания пред твореца? Доколко жанровото съдържание на формата е израз на новаторството, за което се говори? Още повече, че в поетиката на едно творчество въпросите на жанра не са второстепенни.

Оценявайки стихосбирката „Пет звезди“ (1953), Д. Колева посочва и неуспешните изяви на поетесата, когато не се изразяват художествено убедително темите на произведенията. Несполуките в творчеството свидетелствуват обаче за едно основно качество на Багряна — искреността към човешките вълнения. И макар че новата действителност значително по-трудно ѝ се удава — понякога е декларативна, — тя винаги остава вярна на естетическите си принципи. Все пак това е време на търсене, на вживяване в непознати явления, което за творец като нея означава всичко да мине през сърцето, преди да достигне до завършения художествен образ.

Нови страни от богатството на лирически талант Багряна изявява и в стихосбирката „От бряг до бряг“. Наблюденията на Д. Колева над ритмично-интонационното и мелодично многообразие на различни произведения ѝ позволяват да утвърди безспорното художествено майсторство, с което поетесата навлиза в духовните въпроси на своето време. Тук обаче не става дума само за по-

тическа култура — една от предпоставките за творчески постижения, а за съкровено и дълбоко сродяване със значими явления на живота, чийто художествен образ осмисля естетиките непреходното.

Анализите на ритмиката, строфиката и римите са необходими на Д. Колева, за да обобщи търсенията на Багряна по посока на богати и многопластови внушения. Независимо от това, дали проследява рима, отделна метафора или стилистична фигура, изследователката е непосредствено насочена към наситената с живот художествена реалност на произведенията. Както в медитативното, така и в пейзажното стихотворение авторската позиция vyplъщава лирическата стихия на дълбоко лиричното, усетено и преживяно. Ето защо и пътят, един от най-характерните образи в поетическия свят на Багряна, се налага като траен художествен знак за движение, промяна в битието на личността, устремена към новото.

В книгата на Д. Колева откриваме определен стремеж да се търси близост между теоретическите модели, създадени от съветските литературоведи, и художественото своеобразие на Багрянината ритмично-интонационна система. Това се отнася и до явление то „тактовик“, което намира съществено място в руската поезия, но трябва да се обоснове дали е присъщо за произведенията на българските творци. Все пак нужно е да имаме предвид, че съответствията в принципите на ритмична организация не са така преки, а винаги изразяват националнорасови развойни тенденции, които не могат да бъдат пренебрегнати. Руската поезия има свои традиции в използването на ритмични и интонационни средства, чийто изразителни възможности не е оправдано да пренасяме върху други национални поетически системи, въпреки школуването на българските автори. Един е долникът в руската поезия, а друго е неговото съответствие в творчеството на нашите поети. Очевидно Д. Колева е трябвало или да създаде ново понятие и термин, или да следи традиционно прилаганата стиховедска систематика, въведена от руски теоретици. Използвайки втората възможност, изследователката, разбира се, ограничава характеристиката на ритмичните явления, определящи облика на Багрянината лирика. Впрочем известен е фактът, че нашето литературознание много бавно се придвижва в стихознанието — една занемарена област, но с изключително важно значение за поетиката.

Днес интерпретацията на Багрянината лирика може би не изглежда така трудна — произведенията на нашата поетеса са оценени от литературната критика, — но все пак като всяко значимо дело, то е изпитание за изследователя. С тази задача Д. Колева се справя успешно, изявявайки качествата си на задълбочена интерпретаторка на лириката. Нейната книга — първата у нас моногра-

фия върху поетиката на Багряна — е написана с любов и преклонение към творчеството, което при най-добрите си образи се изравнява със световните висоти на поетическото изкуство.

Илия Пачев

„ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“ от БОНЮ АНГЕЛОВ. С., Наука и изкуство, 1985

Съвсем закономерно личността и делото на Паисий Хилендарски са обект на засилен научен интерес както от страна на българската, така и на българистичната мисъл в чужбина. Неговата роля и значение предопределят съществуването и непрекъснатото увеличаване на голяма по количество и обхват на иденте литературата, която реално обособява отделна област в литературната история и теория — знанието за Паисий. Усилията на цяла редица изследвачи у нас от края на миналия и особено от началото на новия век наред с безспорно големите заслуги за критичното осмисляне и актуалното възприемане на „История славянобългарская“ оставят неразрешени такива въпроси от изключителна важност като например нейното критично издание и характера на езика ѝ. След автори като М. Дринов, Б. Пенев, В. Н. Златарски, И. Орманджиев, М. Арнаудов издирванията са продължили от Б. Ст. Ангелов, И. Дуйчев, В. Прошков, В. Велчев, Хр. Христов. Така в последните десетилетия бяха обнародвани няколко монографични изследвания, издания на различни преписи на Паисиевото съчинение, негови преводи на новобългарски език. Към общата картина бяха прибавени някои нови факти, други, известни по-рано, получиха окончателно потвърждение. В това отношение специално заслужава да се отбележи ползотворната работа на българската научна експедиция в Атон — постигнатото от Б. Райков, както и новооткритите данни от българиста М. Матеев.

Името на Б. Ст. Ангелов е неразривно свързано с тази посока в литературноисторическите и текстоложки проучвания. Нещо повече, той се нарежда сред изследвачите, насочили голяма част от силите си към делото на Паисий Хилендарски, превърнали го в творческа отговорност и лична съдба. На специалистите са известни споровете около периодизацията на българската литература — „История славянобългарская“ като синор между средновековното и Възраждането. За съжаление прецизното разрешаване на проблема, като оставим настрана причините от чисто методологически характер, се възпрепятствуваше от един твърде „емпиричен“ момент — белите полета в науката за времето преди Паисиевата история. Б. Ст. Ангелов поет творчески риск и тежката